

مبانی کلامی آثار تربیتی خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها در حوزه فردی

نسرین هژبری^۱

کبری حسینی^۲

چکیده

خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها از اموری هستند که جزء لاینفک زندگی به شمار می‌روند. از آنجایی که انسان وجودش مرکب از دو بعد جسمانی و روحانی است با جستجو در منابع کلامی مشخص می‌گردد که آثار تغذیه فقط به جسم انسان مربوط نمی‌شود بلکه دارای تأثیرات روحی و روانی بسیاری بوده و این آثار بر مبانی کلامی همچون توحید نظری و عملی با اقسام آن مبتنی می‌باشد. بدین جهت پژوهش حاضر به روش توصیفی - تحلیلی و با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای به تبیین مبانی کلامی آثار تربیتی خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها در حوزه فردی پرداخته است. بر اساس نتایج به‌دست‌آمده از تحقیق حاضر، بایدها و نبایدهای اسلام در بعد تغذیه، سلامتی روحی و جسمی، رسیدن به کمال غائی، رضایت خداوند اطاعت‌پذیری از او و برخورداری از اعتقادات صحیح را در بر دارد، و در مقابل نادیده گرفتن بایدها و نبایدهای اسلام در بعد تغذیه بروز انواع بیماری‌ها، انحراف از مسیر هدایت، عدم اطاعت‌پذیری از خداوند و اولیاء او و در نهایت هلاکت اخروی را در پی دارد. نوآوری تحقیق بدان جهت هست که تاکنون تحقیق مستقلی در مورد مبانی کلامی آثار تربیتی خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها صورت نگرفته است.

کلیدواژه‌ها: آثار تربیتی، مبانی کلامی، توحید نظری، توحید عملی، توحید افعالی

^۱. دکتری فقه و مبانی حقوق، استادیار جامعه المصطفیٰ العالمیه خراسان

^۲. کارشناسی ارشد فقه و عارف اسلامی گرایش کلام جامعه المصطفیٰ العالمیه خراسان

خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها به انواع متفاوتی یافت می‌شود که اسلام توجه ویژه به آن نموده‌اند و برای آن بایدها و نبایدهای قرار داده است زیرا اسلام نگاه وسیع‌تر از مباحث بهداشتی و تندرستی به تغذیه دارد به گونه‌ای که به ابعاد معنوی و تربیتی آن بیشتر از بعد جسمی توجه نموده است که یکی از مسائل مهم زندگی دینی اصلاح تغذیه هست که از معارف دینی نشأت می‌گیرد لذا با مبانی فلسفی نیز قابل اثبات است به سخن دیگر بر اساس متون دینی تأکید بر تأثیر غذا بر روح و اندیشه صورت گرفته است اما به علت این که بین دین و عقل هماهنگی برقرار است تبیین عقلی را برای ما فراهم می‌کند. چیزی که در این موضوع جدید و قابل توجه می‌باشد اعتقاد و باورهای اکثر افراد هستند که اعتقادات و باورها را ناشی از تلاش‌های علمی و معرفتی می‌دانند توجه به عوامل غیر معرفتی نظیر تغذیه ندارند در حال که تأثیر زیادی را روی اندیشه و باورهای انسان می‌گذارد؛ بنابراین موضوع حاضر از طرفی مرتبط با معرفت‌شناسی هست که نگاه جدید را در فراهم آمدن بعضی از معارف انسانی روشن می‌نماید از سوی دیگر ارتباط با مباحث تربیتی و اخلاقی دارد چون اعتقادات و باورها بر اثر تغذیه تغییر نموده در قالب رفتار و تربیت بروز می‌کند. به همین جهت تصمیم بر این شد تا مبانی کلامی آثار تربیتی خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها را در حوزه فردی تحلیل نماید.

مفهوم شناسی

مبانی کلامی: علم کلام از علومی است که مباحث اعتقادی را عهده‌دار هست و دین اسلام دین یکتاپرستی است که اساس آموزه‌های آن را توحید تشکیل می‌دهد که اولین شرط ورود به دین اسلام پذیرفتن یکتای خداوند و تصدیق رسول خاتم هست (طباطبائی، ۱۳۷۵: ۳۵۸/۱)

توحید نظری: عبارت از آن است که فرد در اندیشه خود اعتقاد به یکتای خداوند داشته باشد. (مفید، ۱۴۱۵ ق: ۶۳۱/۳)

توحید افعالی: عبارت از درک و علم پیدا کردن به این که جهان با تمام نظامات موجود در آن و سنن و علل و معلول‌ها، اسباب و مسببات فعل و انفعالات همه و همه از اراده و مشیت خداوند نشأت می‌گردد و همه موجودات هستی همان گونه که در ذات خویش استقلال ندارند وابسته و قائم به خدا می‌باشند. (سبحانی تبریزی، ۱۴۱۳ ق: ۱۰۵/۲)

توحید عملی: عبارت از رفتار موحدانه هست یعنی اشخاص در افکار و اعمالشان به گونه‌ای عمل نمایند که به اعتقاد توحیدی وی برگردد. (سبحانی تبریزی، ۱۳۸۷: ۱۴۷)

آثار در لغت: آثار جمع اثر و اثر به معنای نشانه‌ها و علامات، نوشته‌ها، تألیفات، آنچه از زمان‌های گذشته باقی مانده است و چیزهای که از کسی برجای مانده هست. (دهخدا، ۱۹۳۱: ۷۲/۱)

آثار در اصطلاح: راجع به آثار اختلاف نظر وجود دارد که شایع‌ترین آن بین محدثان عبارت از: آنچه از صحابه رسیده باشد به معنای اثر هست (تَهَانَوِي، ۱۹۹۶ م: ۹۸/۱)؛ اما از قرآن کریم این‌گونه می‌شود استفاده کرد. به‌طور کلی اثر عبارت است از علامت و نشانه‌ای که از چیزی یا از کسی ماند خواه بنائی باشد یا دینی یا بدعتی یا جای پائی و یا غیر از این‌ها. (یس/۱۲، زخرف/۲۳)

تربیت در لغت: در زبان عربی واژه‌ای تربیت از «رب» یا «ر ب ب» گرفته شده است که ریشه‌ای «ر ب ب» دو عنصر را برای تربیت آماده می‌کند یکی مالکیت دیگری تدبیر. (ابن منظور، ۱۳۷۴: ۳۰۷/۱۴)

تربیت در اصطلاح: به‌طور کلی تربیت فعالیتی منظم و دارای استمرار در راستای کمک به رشد جسمانی، اخلاقی، شناختی، عاطفی و اجتماعی به مجموع پرورش و شکوفا شدن استعدادهای متربی به‌صورت که در شخصیت و رفتارهای مربی آشکار شود هست. (ده آبادی، ۱۳۹۵: ۱۲)

مبانی کلامی آثار تربیتی خوردنی‌ها و آشامیدنی‌های حلال

اغذیه حلال از انواع مختلف برخوردار هست که هر یکی‌شان دارای آثار فراوانی جسمی و روحی هستند که این مختصر گنجایش آن را ندارد لذا به‌صورت خلاصه و گذرا بیان می‌گردد. از این‌که خداوند انسان را بیهوده نیافریده بلکه برای هدف والای که عبادت و قرب اوست آفریده است لذا توفیق عبادت و شکرگزاری خالق لایزال و رسیدن به کمال و اطاعت‌پذیری و عدم آن برمی‌گردد به تغذیه سالم و حلال زیرا اگر غذا حلال نباشد قلب انسان زنگار گرفته توفیق اطاعت از خداوند و عمل صالح را پیدا نمی‌نماید.

از امور که خداوند دوست دارد پاکی بندگانش هست که به طرق مختلف می‌خواهد بندگان گناه کارش بخشیده شود که یکی از آن راه استفاده از روزی حلال هست که آموزش خداوند متعال را به دنبال دارد. رسول اکرم ﷺ می‌فرماید: «کسی که از روزی حلال استفاده می‌نماید فرشته‌ای به امر خالق بی‌همتا بر سر او حاضر شده بر او طلب آموزش می‌کند تا از تناول طعام فارغ شود» (قمی، ۱۳۷۴: ۳۱۹)

همچنین دین‌داری انسان را به پاکی می‌رساند مهم‌ترین عامل که به دین‌داری انسان کمک می‌نماید تغذیه حلال هست به همین جهت مؤمنین تمام همتشان را روی به دست آوردن رزق حلال می‌گذارند تا مبدا خودشان یا خانواده‌شان از حرام تغذیه شوند چون لقمه حلال باعث علم و حکمت در دل فرد شده و او را به کرامت انسانی نزدیک

می‌نماید. در واقع کسانی عامل به این دستور خواهند بود که در بحث توحید نظری توحید در تشریح و حاکمیت را که از شاخه‌های توحید افعالی است پذیرفته باشند و در مرحله توحید عبادی به مقام توحید در اطاعت نائل شده باشند. (حسینی میلانی، ۱۳۸۹: ۳/۳۵۸)

بنابراین اغذیه حلال باعث می‌گردد که قلب انسان نورانی گردد و وجود خداوند را در زندگی خویش احساس کند که این امر سبب تقویت دین‌داری او می‌شود یعنی غذای حلال و پاکیزه است که زمینه دین‌داری و شکر خداوند را فراهم می‌آورد.

خطاب خداوند به مؤمنان نیز استفاده از طیبات هست: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَ اشْكُرُوا لِلَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ» ای کسانی که ایمان آورده‌اید از پاکیزه‌ها هر چه که ما روزی‌تان کرده‌ایم بخورید و شکر خدا بگزارید اگر تنها او را می‌پرستید. (بقره/۱۷۲)

همچنان از آثار به دست آوردن رزق حلال مجاهدت در راه خداوند متعال هست شخص که در تلاش به دست آوردن اغذیه حلال باشد مانند این است که در راه خداوند به جهاد پرداخته است نبی مکرم اسلام ﷺ می‌فرماید: «طلب حلال نوع جهاد است» (قضاعی، ۱۳۶۱: ۲۸) علاوه بر این فرد که به دنبال کسب حلال است درجه شهید را دارد وی را برای رسیدن به کمال یاری می‌نماید زیرا خداوند کراراً رسیدن به کمال و پیروزی بر شیطان را روزی حلال دانسته است. خداوند می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ» ای مردم! از آنچه در زمین، حلال و پاکیزه است، بخورید و از گام‌های (وسوسه‌انگیز) شیطان، پیروی نکنید. به‌راستی که او دشمن آشکار شماست (بقره/۱۶۸) و آنچه محرک این فرد در کسب روزی حلال است اعتقاد به پاداش خداوند در روز رستاخیز و اعتقاد به توحید در عبادت و اطاعت خداوند است. (تبریزی، ۱۳۷۶: ۷۹) پیروی کردن از گام‌های شیطان آثار مختلف دارد مانند سقوط و از کمال بازماندن و ذلیل شدن در حال که خداوند مؤمن را عزیز قرار داده هست دوست ندارد در مقابل دیگران خویش را ذلیل کند که به دست آوردن رزق حلال به مؤمن عزت می‌دهد.

همچنان از راه‌های کمال انسان دعا نمودن و خواندن خداوند متعال هست که با خالق یکتا هم‌کلام و هم‌صحبت باشد که خود دعا نمودن و صحبت با خالق یکتا از خود شرایطی دارد که از شرایط آن استفاده از رزق حلال است یعنی با خوردن حلال انسان توفیق هم‌صحبتی با خداوند را پیدا می‌کند که عکس آن باعث سلب توفیق و دوری از خداوند می‌گردد. امیرالمومنین علیه السلام در توصیه به کمیل می‌فرماید: «زبان از قلب خبر می‌دهد و قلب با غذا قوت پیدا می‌کند پس توجه خود را معطوف چیزی کن که قلب و

جسمت را از آن تغذیه می‌نماید که اگر حلال نباشد، خالق یکتا شکرگزاری تو را نخواهد پذیرفت» (طبری، ۱۴۲۰ ق: ۲۸)

از سخن گهربار حضرت به دست می‌آید که شکرگزاری کسی که از حلال استفاده نمی‌نماید پذیرفته نمی‌شود در واقع خداوند توجه به بنده که به رزق حلال اهمیت نمی‌دهد ندارد با اینکه برای شخص دین‌دار عزیز و گرامی بودن نزد پروردگارش از اهمیت والای برخوردار است ولی عدم توجه به حلال سعود انسان را مختل می‌کند چون یکی از طرق که انسان بتواند جلب رضای خداوند را داشته باشد طلب حلال هست گرچه نتواند آن را به دست آورد. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: هنگامی بنده نزد خداوند گرامی‌تر است که در جستجوی درهمی حلال باشد و نتواند آن را به دست آورد. (ری‌شهری، ۱۳۸۴: ۴/۴۴۵)

مبنای کلامی آن به توحید در عبادت و توحید در اطاعت بر می‌گردد چون کسی که خویش را عبد خداوند بداند بر اساس دستورات مولایش عمل می‌کند خلاف مولا عملی را انجام نمی‌دهد همچنین شخص که مطیع و فرمان‌بردار خالق لایزال باشد دست به حرام نمی‌برد و به ممنوعات نزدیک نمی‌شود. (مطهری، ۱۳۸۲: ۴/۴۹۸)

بنابراین یکی از یاری‌کنندگان و همراهان کلیدی و مهم انسان در امر دین‌داری و رسیدن به کمال غائی استفاده از خوردنی‌ها و آشامیدنی‌های حلال می‌باشند. امام ششم علیه السلام می‌فرماید: «سعی و تلاش جهت دستیابی به رزق حلال را رها مکن زیرا آن کمک به دین‌داری توست و همیشه مرکب خود را ببند و توکل بر خدا داشته باش یعنی با توکل زانی اشتر را ببند» (مجلسی، ۱۳۱۵ ق: ۵/۱۰۳)

شاید به این جهت است که رزق حلال انسان را در امر دین‌داری کمک می‌نماید که باعث نورانیت دل می‌گردد وقتی قلب انسان مملو از نور الهی شود در کسب حلال بیشتر همت می‌گمارد چون قلب که الهی شده باشد با غذای حرام نمی‌سازد و فرد راحت‌تر می‌تواند از هم‌نشینی با خداوند لذت ببرد و با خدا صفا کند... توحید در ولایت و حاکمیت باعث قوت و قدرت فرد می‌شود تا برای به دست آوردن رزق حلال همت گمارد زیرا هنگام که انسان می‌داند سرپرستی مقتدر و مهربانی دارد درصدد این است تا خویش را در اوامر و نواهی تحت ولایت او درآورد. (صافی، ۱۳۹۱: ۳/۴۰۷) رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «مَنْ أَكَلَ الْحَلَالَ أَرْبَعِينَ يَوْمًا، نَوَّرَ اللَّهُ قَلْبَهُ وَأَجْرِي يَنْبِيعَ الْحِكْمَةِ مِنْ قَلْبِهِ عَلَى لِسَانِهِ» هر کس چهل روز غذای حلال تناول نماید، خداوند دلش را نورانی کرده و چشمه‌های حکمت را از قلبش بر زبانش جاری می‌سازد. (عراقی، ۲۰۱۰: ۱/۴۳۵)

از این‌که اغذیه حلال در زندگی هر فرد نقش تعیین‌کننده‌ای دارد لازم می‌دانیم به برخی آن اشاره گردد. از جمله سبزی‌ها و میوه‌ها به علت دارا بودن از ویتامین‌ها و مواد معدنی و مواد مفید دیگری از پیری زود هنگام جلوگیری می‌نماید و شوق و نشاط و آرامش اعصاب و صحت و سلامتی را به انسان هدیه می‌دهد زیرا سبزی‌ها و میوه‌ها از

سموم غیرضروری معده جلوگیری کرده با معده سازگاری دارد چون برای هضم نمودن آن‌ها معده دچار زحمت نمی‌گردد تا انرژی صرف نماید بلکه انرژی به دست می‌آورد؛ که در متون دینی نیز توصیه به استفاده از سبزی‌ها شده است. رسول رحمت ﷺ می‌فرماید: «زَيِّنُوا مَوَائِدَكُمْ بِالْبَقْلِ؛ فَإِنَّهَا مَطْرَدَةٌ لِلشَّيَاطِينِ مَعَ التَّسْمِيَةِ» سفره‌های خود را با سبزی مزین نمایید چون همه میکروب‌ها را به اذن پروردگار نابود می‌نماید. (مجلسی، ۱۳۱۵ ق: ۳۰۰/۵۹)

یا دانشمندان بیان می‌دارد: «اگر سلامتی خریدنی باشد فروشگاه‌های آن سبزی فروشی‌ها و میوه فروشی‌ها هستند» (جزایری، ۱۳۸۰: ۱)

همچنان در متون دینی توصیه‌های زیادی برای استفاده از میوه‌ها داریم که برای آن‌ها ارزش فراوانی قائل شده هست زیرا آثار فواید زیادی برای جسم و روح انسان دارد مانند انار که سبب تصفیه خون و مداوای بیماری‌های لته‌ها شده بر شادابی چهره می‌افزاید که دانشمندان علت آن را وجود پتاسیم، منگنز، آهن و فسفر می‌داند که خون را تصفیه و تنظیم می‌کند. (نورانی، ۱۳۸۱: ۳۹)

مولای‌الموحدين (علیه السلام) می‌فرماید: «انار را با پیه‌اش بخورید زیرا معده را دباغی نموده و هیچ دانه آن در معده فرد مسلمان قرار نمی‌گیرد مگر این که باعث روشنی آن شده تا چهل روز شیطان را بیمار کرده از وسوسه آن در امان هست» (برقی، ۱۳۷۱ ق: ۵۴۲)

البته باید متذکر شد که بهترین زمان مصرف میوه‌ها هنگام است که معده خالی باشد چون اگر با معده پر میل گردد خواص آن را به‌درستی نمی‌توان جذب کند. همچنان ارزش غذایی میوه‌ها بیشتر از خوراکی‌های گوشتی هستند زیرا در قرآن کریم میوه را مقدم بر گوشت‌ها نموده می‌فرماید: «وَأَمْدَدْنَا هُمْ بِفَاكِهَةٍ وَ لَحْمٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ» همواره از انواع میوه‌ها و گوشت‌ها از هر نوع تمایل داشته باشند در اختیار آن‌ها می‌گذاریم. (طور/۲۲)

گرچه برای گوشت نیز آثار زیادی بیان نموده‌اند که در آیه ۲۱ سوره مؤمنون مشهود است و از نظر علمی نیز به اثبات رسیده است که گوشت باعث تقویت قلب و تحریک فعالیت کبد و افزایش نیروی حافظه می‌گردد امام صادق (علیه السلام) می‌فرماید: «قال صادق (علیه السلام) فَإِنَّهُ يَزِيدُ فِي السَّمْعِ وَ الْبَصَرِ» تناول نمودن گوشت قدرت شنوایی و بینایی را افزایش می‌دهد. (حرعاملی، ۱۴۱۴ ق: ۴۱/۲۵)

البته استفاده آن در حد اعتدال باشد که زیاده‌روی آن در جای خود مضرات را در پی دارد و از نظر دین مبین اسلام از زیاده‌روی در خوردن گوشت نهی شده هست. امیرالمؤمنین (علیه السلام) می‌فرماید: «لَا تَجْعَلُوا بَطُونَكُمْ مِقَابِرَ الْحَيَوَانَاتِ» از جمله آثار مخرب زیاده‌روی در خوردن گوشت سنگ دلی هست. (بی‌آزار شیرازی، ۱۳۷۲: ۵۸/۲) رسول

خداﷻ می‌فرماید: «مَنْ أَكَلَ اللَّحْمَ أَرْبَعِينَ صَبَاحًا قَسَا قَلْبُهُ» کسی که چهل روز پیاپی گوشت بخورد گرفتار سنگ دلی می‌گردد. (مجلسی، ۱۳۱۵ ق: ۲۹۴/۶۲)

همان‌گونه که زیاده‌روی در گوشت مورد نهی قرار گرفته است ترک آن نیز مذموم واقع شده است چون ترک آن عواقب سوء جسمی و روحی را به دنبال دارد. مولاالموحیدین (علیه‌السلام) می‌فرماید: «علیکم باللحم و مَنْ تَرَكَ اللَّحْمَ أَرْبَعِينَ يَوْمًا سَاءَ خَلْقُهُ» گوشت بخورید زیرا کسی که تا چهل روز خوردن گوشت را ترک نماید بد اخلاق می‌گردد. (حرعاملی، ۱۴۱۴ ق: ۴۱/۲۵)

همچنان از خوردنی‌های دیگر می‌توان به برخی از حبوبات اشاره کرد مانند برنج که بعضی آثار آن را از سخن گهربار امام ششم (علیه‌السلام) می‌توان به دست آورد «قال ابو عبدالله (علیه‌السلام) أطعموا المبطون خبز الارزّ فما دخل جوف المبطون شيء أنفع منه أما إنه يدبغ المعدة ويسلّ الداء سلاً». کسی که مبتلا به دل‌درد هست نان برنج به او بدهید چون چیزی مفیدتر از آن برای فرد شکم‌درد نیست. آگاه باشید که آن معده را پاک نموده درد را ریشه‌کن می‌کند. (کلینی، ۱۴۰۷ ق: ۳۰۵/۶)

یا جو که کلسترول خون و چربی و اشتهای کاذب را درمان می‌نماید علاوه بر آثار جسمی خوردن آن فضیلت دارد علی بن موسی‌الرضا (علیه‌السلام) می‌فرماید: «فضیلت نان جو بر گندم همانند فضیلت ما اهل بیت بر سایر مردم هست. هیچ پیامبری مبعوث نشده مگر برای خورنده نان جو دعا نموده و طلب برکت کرده‌اند و هر درونی که جو در آن داخل شود دردهایش بیرون می‌رود. جو غذای پیامبران و نیکان هست و خداوند یکتا امتناع نموده از اینکه غذای انبیا (علیهم‌السلام) را غیر از جو قرار دهد» (مجلسی، ۱۳۱۵ ق: ۲۸۴/۶۶)

از غذاهای که دارای آثار و برکات جسمی و معنوی هست عدس می‌باشد که امام صادق (علیه‌السلام) آن را برطرف کننده تشنگی و مقوی معده و شفای صفر دانسته‌اند. (کلینی، ۱۴۰۷ ق: ۳۰۷/۶) و امام رضا (علیه‌السلام) به برکات معنوی آن اشاره نموده می‌فرماید: «عدس بخورید که آن مبارک بوده و دل را نرم و اشک را زیاد می‌نماید هفتاد پیامبر آن را مبارک نموده هست که آخرشان عیسی مسیح (علیه‌السلام) است» (صدوق، ۱۴۰۴ ق: ۴۱/۲)

آشامیدنی‌ها نیز دارای انواع مختلفی هستند. از آن‌ها می‌توان به سرکه اشاره کرد که فواید چشم‌گیری دارد مانند تقویت عقل، احیای قلب و نورانیت دل و برای از بین بردن صفرافه مفید هست و در هضم غذا کمک کرده بیوست را درمان می‌نماید. امام صادق (علیه‌السلام) می‌فرماید: «إِنَّ الْخَلَّ يَشُدُّ الْعَقْلَ». سرکه عقل را زیاد می‌نماید. (قمی، ۱۳۷۴: ۴۲۴/۱) یا در روایتی دیگر می‌فرمایند: «الْخَلُّ يُنِيرُ الْقَلْبَ وَ قَالَ خَلُّ الْخَمْرِ يَشُدُّ اللَّثَّةَ وَ يَقْتُلُ دَوَابَّ الْبَطْنِ وَ يَشُدُّ الْعَقْلَ» سرکه سبب نورانیت قلب شده لثه‌ها را استحکام می‌بخشد و کرم‌های معده را از بین می‌برد و بر عقل می‌افزاید. (حرعاملی، ۱۴۱۴ ق: ۶۹/۱۷)

از نوشیدنی‌های دیگر که در زندگی انسان سرنوشت‌ساز است شیر می‌باشد که باعث استحکام استخوان‌ها شده ضعف را برطرف می‌کند و از تشنج و عصبی شدن کودک جلوگیری کرده بر حافظه انسان می‌افزاید. (عباس نژاد، ۱۳۸۵: ۱/۲۳۶). پیامبر اکرم ﷺ خطاب به حضرت علی (علیه السلام) می‌فرماید: «سه چیز حافظه را زیاد می‌کند خوردن شیر، مسواک زدن و خواندن قرآن» (قمی، ۱۳۷۴: ۲/۵۰۴)

مبانی کلامی آثار تربیتی خوردنی‌ها و آشامیدنی‌های حرام

همان‌گونه که در بخش اغذیه حلال ذکر گردید که از آثار و برکاتی برخوردار است در مقابل اغذیه حرام آثار سوئی را در پی دارد لذا از جمله آثار آن این است که روحیه انسان را مکدر می‌نماید به گونه که جلوی نفوذ حق را می‌گیرد و فرد تمایل به باطل پیدا می‌کند و اگر هم عبادتی را انجام دهد از طرف خداوند متعال مردود واقع می‌شود مؤید آن کلام نورانی پیامبر خاتم ﷺ هست که می‌فرماید: «تمام شب‌ها فرشته‌ای در بیت‌المقدس ندا می‌دهد هرکسی مال حرام استفاده کند خداوند اعمال واجب و مستحبی او را قبول نمی‌نماید» (قمی، ۱۳۷۴: ۲/۳۱۹) عدم پذیرش حق از ترجیح ولایت نفس اماره و شیاطین انسی و جنی بر ولایت خداوند، پیامبر ﷺ و ائمه (علیهم السلام) نشأت می‌گیرد. قلب و دل مؤمن جایگاه نور الهی است و کسانی که با وساوس شیطانی دل را از نور اطاعت خداوند و اولی الامر خالی کنند به دامن شیاطین رانده می‌شود. (شبلی نعمانی، ۱۳۸۶: ۲/۵۵)

نه تنها عبادات شخص مردود واقع می‌شود بلکه اگر دعا کند نیز به اجابت نمی‌رسد در حدیث قدسی خداوند خطاب به بندگانش می‌فرماید: «فَمِنْكَ الدُّعَاءُ وَعَلَى الْإِجَابَةِ فَلَا تَحْتَجِبُ عَنِّي دَعْوَةٌ إِلَّا دَعْوَةَ أَكْلِ الْحَرَامِ» شما دعا کنید من اجابت می‌کنم. هیچ دعای دعا کننده‌ای از من مخفی نمی‌ماند مگر دعای شخص که از حرام تغذیه می‌نماید. (قمی، ۱۳۷۴: ۱/۱۰۲) منشأ کلامی آن عدم اعتقاد به توحید در الوهیت است چون کسی که معتقد شود خالق جز خداوند یکتا نیست و اوست که اجابت کننده است غیر از او و بدون اذن او کسی قدرت استجاب دعا را ندارد و او هست که مطلق علی الاطلاق هست دیگر از حرام استفاده نمی‌نماید. (خواجگی شیرازی، ۱۳۷۵: ۷۷)

همچنین خوردن حرام سبب سنگ دلی و قساوت قلب می‌گردد که با قسی شدن قلب انسان از عوامل رقت‌بار متأثر نمی‌شود و سخن حق برای وی مفهومی ندارد و در عقاید حقه خویش مشکوک شده باعث دوری او از مسیر هدایت می‌گردد و در مقابل به وسوسه‌های شیطانی با سرعت ترتیب اثر می‌دهد. (پور قاسم میانجی، ۱۳۹۱: ۲۴۹) از طرفی هم وقتی انسان از مال حرام استفاده می‌نماید استعداد هر گناهی را پیدا کرده پند و اندرز در وی اثر نمی‌کند و از فطرت اولیه خویش جدا شده به سقوط نزدیک می‌گردد.

(مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ۴۵۶/۱۶) اتفاقات که در اثر تربیتی مذکور بیان شد زمانی به وقوع می‌پیوندد و عملی می‌گردد که افراد باور عمیقی از توحید در حاکمیت، توحید در اطاعت و توحید در استعانت ندارند و اعتقاد به معادشان کمرنگ گردیده‌اند. (حسینی میلانی، ۱۳۸۹: ۳۰۸/۱)

آثار مخرب استفاده از حرام در دنیا ختم نمی‌شود بلکه عواقب آخرتی نیز دارد که جایگاه فرد حرام‌خوار در جهنم هست. پیامبر رحمت ﷺ می‌فرماید: «هر فردی در کسب مال بی‌باک باشد و رعایت حلال و حرام نداشته باشد خداوند نیز باکی ندارد که او را از هر دری وارد جهنم کند» (مجلسی، ۱۳۱۵ ق: ۱۱/۱۰۳) عدم یقین به روز رستاخیز و وجود رابطه تکوینی بین اعمال با پاداش و کیفر باعث می‌شود فرد رعایت حلال و حرام را نکند. (طباطبائی، ۱۳۷۸: ۹۱)

بنابراین از جمله اغذیه حرام مردار هست که با خوردن آن دستگاه گوارش قدرت خون‌سازی سالم وزنده را از دست می‌دهد که سبب مسمومیت شخص می‌گردد که در صورت تداوم انسان دچار سکنه و مرگ ناگهانی می‌شود.

امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «اما الميته فانه لا يدمنها احد الا ضعف بدنه و نحل جسمه ووهنت قوته ... و لا يموت اكل الميته الا فجاه ...» خداوند می‌داند که چه چیزهای بدن بندگانش را استحکام می‌بخشد و سلاح آن‌ها در چیست پس آن را حلال نمود و چیزهای که به ضرر آن‌ها بود حرام کرد «مگر در حال اضطرار» حضرت ادامه می‌دهد اما مردار را هیچ‌کس از آن تناول نمی‌نماید مگر این که دچار ضعف شده و رنجور می‌گردد و نیروی خویش را از دست می‌دهد و در صورت تداوم بر این کار باعث مرگ ناگهانی می‌شود و با آن از دنیا می‌رود. (حرعاملی، ۱۴۱۴ ق: ۹۹/۲۴)

از محرّمات دیگر می‌توان به مسکرات یا نوشیدنی‌های مست‌کننده اشاره کرد که این نوشیدنی‌ها نه تنها مفید نیست بلکه بزرگ‌ترین سرمایه انسان که عقل و انسانیت او است نابود می‌کند؛ و بیماری‌های مختلفی را به وجود می‌آورد از جمله جهاز هاضمه را تخریب کرده سبب خراشیدگی روده می‌شود و قدرت انسان را از بین می‌برد و دچار اسهال مزمن می‌نماید؛ و زبان فرد را ضخیم و سخت می‌کند حس ذائقه را از بین می‌برد. (شیرازی، ۱۳۷۶: ۳۶)

از وحشتناک‌ترین اثر که الکل روی انسان می‌گذارد ترک نماز هست زیرا هنگامی که فرد الکل می‌نوشد عقل کارایی خود را از دست می‌دهد بدن سست شده دیگر قدرت تفکر و تعقل را ندارد در این زمان شخص شراب‌خوار یا نماز نمی‌خواند اگر هم بخواند نمی‌داند چه می‌گوید به همین جهت است خداوند از نماز خواندن در حال مستی نهی نموده می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ»

هان ای کسانی که ایمان آورده‌اید، در حال مستی به نماز نزدیک نشوید، صبر کنید تا مستی شما زایل شود و بفهمید چه می‌گویید. (نساء/۴۳)

برخی‌ها توهم کردند که خوردن الکل باعث زایل شدن غم می‌شود در حال که الکل خاصیت سست‌کنندگی دارد که دستگاه تفکر و تعقل را دچار رخوت و کندی می‌کند که در آن حالت مغز قدرت گیرندگی خود را از دست می‌دهد نمی‌تواند پیام‌ها را تحلیل و تفسیر نماید زیرا افکار را درهم ریخته آشفتگی خیال به وجود می‌آورد و هماهنگی بین عضلات و عکس‌العمل‌ها از بین رفته حواس کارایی خود را از دست می‌دهد چون نمی‌تواند غم‌ها را حس کند سرخوشی کاذب به وجود می‌آورد که با زایل شدن اثر الکل غم‌ها با شدت بیشتری به سراغ انسان می‌آید. (پاک‌نژاد، ۱۳۶۱: ۷/۱۷۴)

نتیجه

در این مقاله سعی گردیده تا آثار تربیتی خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها را در حوزه فردی بررسی نماید که از نظر اسلام اغذیه آثار روحی و جسمی را به دنبال دارد که هر یکی از آن‌ها چه حلال و چه حرام تأثیرات قابل توجهی را روی انسان می‌گذارد به‌گونه‌ای که ممکن است با خوردن و مداومت برخی غذاها زمینه هدایت وی فراهم گردد یا زمینه سقوط او مهیا شود که آنچه مهم و قابل دقت است اغذیه حلال و حرام است که حلال‌ها انسان را از نگاه جسمی سالم و سرحال و با نشاط و از نگاه معنوی متدین، خوش‌اخلاق، مهربان، صبور و ... می‌کند؛ و از نظر اعتقادی انسان را در مسیر اطاعت خداوند ثابت‌قدم نگه می‌دارد و در انتخاب اعتقاد درست یاری می‌نماید؛ اما اغذیه حرام انسان را از نظر جسمی دچار انواع بیماری‌ها نموده و از نظر روحی فرد خشن، بد اخلاق، بی‌بندوبار و لاوبالی می‌گرداند و باعث می‌شود تا در اعتقاد حقه خویش شک نماید و شبهات را حق و حق را متزلزل ببیند.

منابع:

- قرآن
- ابن منظور، محمد بن مكرم، لسان العرب، بيروت-لبنان: دار الفكر للطباعة و النشر و التوزيع، (۱۳۷۴ هـ ش).
- برقی، احمد بن محمد، المحاسن، قم: دارالکتب الاسلامیه (۱۳۷۱ هـ ق).
- بی‌آزار شیرازی، عبدالکریم، رساله نوین فقهی پزشکی، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، (۱۳۷۲ هـ ش).
- پاک‌نژاد، رضا، اولین دانشگاه و آخرین پیامبر، تهران: کتاب‌فروشی اسلامی، (۱۳۶۱).
- پور قاسم میانجی، مژگان، خوراکی‌های حلال و حرام، تهران: شرکت چاپ و نشر بین‌الملل، (۱۳۹۱ هـ ش).
- تهبانوی، محمد بن علی، کشاف الاصطلاحات و الفنون بیروت-لبنان: مکتبه لبنان ناشرون، (۱۹۹۶ م).
- جزایری، غیاث‌الدین، اسرار خوراکی‌ها، تهران، انتشارات امیر کبیر، (۱۳۸۰ هـ ش).
- حرعاملی، محمد بن حسن، وسایل الشیعه، قم: آل‌البتیت، (۱۴۱۴ هـ ق).
- حسینی میلانی، علی، جواهر الکلام فی معرفه الامامه و الامام، قم: مرکز نشر الحقایق الاسلامیه، (۱۳۸۹ هـ ش).
- ده‌آبادی، محمد علی، در آمدی بر نظام تربیتی اسلام، قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی (ص) (۱۳۹۵ هـ ش).
- ری‌شهری، محمد محمدی، میزان الحکمه، قم: دار الحدیث، (۱۳۸۴ هـ ش).
- سبحانی تبریزی، جعفر، منشور عقاید شیعه، قم: موسسه امام صادق، (۱۳۷۶ هـ ش).
- شبلی نعمانی، محمد، تاریخ علم کلام، تهران: اساطیر، (۱۳۸۶ هـ ش).
- شیرازی، احمد امین، اسلام پزشکی بی‌دارو، قم: دفتر انتشارات اسلامی، (۱۳۷۶ هـ ش).
- صافی گلپایگانی، لطف‌الله، سلسله مباحث مهدویت، قم، دفتر نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی صافی گلپایگانی، (۱۳۹۱ هـ ش).
- صدوق، محمد بن علی، عیون اخبار الرضا، قم: موسسه علمی للمطبوعات، (۱۴۰۴ هـ ق).
- طباطبائی، محمدحسین، (۱۳۷۵ هـ ش).
- طبری، عمادالدین، بشاره المصطفی لشیعه المرتضی، قم، موسسه النشر الاسلامی، (۱۴۲۰ هـ ق).
- طوسی، ابو جعفر محمد بن حسن، تهذیب الاحکام، تهران: دار التعارف للمطبوعات، (۴۱۳ هـ ق).

- عباس نژاد، محسن، قرآن و طب، مشهد، بنیاد پژوهش‌های قرآنی حوزه و دانشگاه، (۱۳۸۵ هـ ش).
- عراقی، زین‌الدین، المغنی عن حمل الاسفار، دار ابن حزم، بیروت، لبنان، (۱۴۲۶ هـ ق).
- قضائی، محمد بن سلامه، شرح فارسی شهاب الاخبار، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی (۱۳۶۱ هـ ش).
- قمی، عباس، سفینه البحار، مشهد، استان قدس رضوی، (۱۳۷۴ هـ ش).
- کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تهران: دارالکتب الاسلامیه، (۱۴۰۷ هـ ق).
- مجلسی، محمدباقر، بحار، قم: دارالکتب الاسلامیه، (۱۳۱۵ هـ ق).
- مطهری، مرتضی، اصول عقاید، تهران: صدرا، (۱۳۸۲ هـ ش).
- معلوف، لوئیس، المنجد، قم: ناشر ذوی القربی، (۱۳۸۰ هـ ش).
- مفید، محمد بن علی، شرح توحید صدوق، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات (۱۴۱۵ هـ ق).
- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الإسلامیه (۱۳۷۱ هـ ش)
- نورانی، مصطفی، دور نمای از طب اسلامی گیاهان دارویی، قم: انتشارات مکتب اهل بیت (علیهم‌السلام) (۱۳۸۱ هـ ش).